

CERCETĂRI PRELIMINARE PRIVIND VESTIMENTAȚIA TRADIȚIONALĂ A ROMÂNILOR DIN TORAC – VOIVODINA (SERBIA)

**Maria BÂTCĂ
Ligia FULGA**

Cercetările socio-etnografice, de scurtă durată, întreprinse în toamna anului 2004, în localitățile Toracu Mic și Toracu Mare, ne-au dat posibilitatea să culegem un material care, cu toate că este deocamdată incomplet, cu lacune, cerând noi investigații de teren, a prilejuit o primă luare de contact cu oamenii, cu locurile, cu realitatea etnografică complexă din Voivodina, care ridică multe întrebări ce își așteaptă încă răspunsul.

Această primă cercetare și-a propus să evalueze în ce măsură s-au păstrat, la românii din cele două sate învecinate, simbolurile tradiționale caracteristice, mărcile identitare, modelele de comportament cultural, stabilite de norme și practici îndatinate.

În condițiile industrializării, urbanizării și progresului tehnologic, procesul de diluare a tradițiilor populare fiind din ce în ce mai alert, cercetarea noastră mai poate salva încă vestigii ale culturii tradiționale, care, în câțiva ani, vor fi sortite pieirii.

Este binecunoscut faptul că un fenomen de cultură supraviețuiește atâta timp cât comunitatea care a creat forma respectivă de civilizație există și o transmite mai departe.

Odată cu generația vârstnică, dispăre din memoria colectivă un fond important de informații, de prețioase mărturii etnografice autentice. Asistăm astăzi la pierderea unor valori inestimabile de cultură populară și, odată cu ele, la dispariția unor pagini din istoria neamului românesc. Dispare vertiginos portul popular autentic din lăzile de zestre ale bătrânelor, se pierd sisteme arhaice de croială, tehnicile de cusut și ales în război, ornamentica și cromatica populară, dispar meșteșugurile populare cu tehnicile lor particulare, proprii, stilul specific local, caracteristic unei creații artistice milenare.

Or, păstrarea integrității, a identității culturale a unei comunități, nu se poate realiza fără a apela la această memorie, la tradițiile, cultura

și civilizația populară, ale cărei componente sunt simboluri identitare specifice. Fiind organic legată de viața omului, cultura și civilizația țărănească reprezintă materializarea identității noastre de-a lungul veacurilor, având valoare de document istoric.

De aceea, în cursul acestei deplasări, am purtat discuții cu oamenii locului cu care am rețrăit, am rememorat momente de istorie și viață spirituală românească.

Pe de altă parte, asimilând modelul cultural urban, satul își pierde reperatele, coordonatele proprii, instalându-se procesul de uniformizare, de standardizare, accentuat în ultimele decenii de impactul audio-vizualului, de introducerea internetului.

Tezaurul cultural conservat de memoria comunitară necesită, astfel, o rapidă inventariere de specialitate care se impune cu acuitate dintr-o dublă perspectivă: pe de o parte, pentru a actualiza și introduce în circuitul științific informațiile pe care satul le mai deține încă, iar pe de altă parte, pentru a constitui o bancă de date cu materialele etnografice culese pe teren de la subiecții intervievați, depozitari ai tradițiilor strămoșești.

Să nu uităm și faptul că tensiunile etnice și economice, declanșate de totalitarism, dar și de conflictele interetnice din spațiul fostei Iugoslavii, i-au făcut pe mulți locuitori ai provinciei Voivodina să emigreze în Occident în ultimele decenii ale secolului XX, numărul populației românești fiind într-o scădere continuă; consecințele nefaste ale acestui proces sunt vizibile, în primul rând, din punct de vedere al identității culturale regionale.

Cercetările preliminare efectuate în localitățile Toracu Mic și Toracu Mare au scos la iveală faptul că două sate românești vecine au fost vreme îndelungată separate ca autopercepție, având o viață socială și legături de conviețuire minime.

O primă explicație a acestei situații paradoxale ne-au dat chiar locuitorii: cei din Toracu Mic se autodefinesc *crișeni*, stabiliți pe meleagurile Banatului sârbesc acum 200 de ani, iar cei din Toracu Mare se consideră a fi *bănățeni*, veniți din localitatea Săcălaz de lângă Timișoara, în anul 1765, pe vremea împărătesei Maria Tereza. Timp de mai multe generații nu s-au căsătorit între ei, locuitorii Toracului Mic având, în schimb, legături matrimoniale strânse și același costum cu *crișenii* din localitățile Iancaid și Clec, iar cei din Toracu Mare, cu *bănățenii* din Ecica și Salcia.

Care sunt cauzele care au separat atâta vreme cele două

comunități românești? Oare numai faptul că veneau din locuri de baștină diferite, cu alte tradiții și obiceiuri? Și, dacă lucrurile stau așa, cât de puternică și reală a fost această diferențiere în costum și obiceiuri?

Iată doar câteva întrebări care necesită cercetări de teren aprofundate, eforturi conjugate ale specialiștilor din discipline tangente, ce vor trebui coroborate cu studierea realităților istorice, economice și culturale ale Voivodinei.

Faptul că pe un spațiu geografic relativ restrâns, românii au trăit – în localitățile amintite – alături de etnia majoritară sârbă și de alte grupuri minoritare, germani (șvabi), maghiari, evrei și chiar spanioli, complică și mai mult realitatea etnografică, având de a face cu influențe reciproce pe plan lingvistic, cultural și spiritual care trebuie depistate și explicate.

Într-o arie a diversității etnice, cum este cea a Voivodinei, unde trăiesc 28 de etnii, comunitatea românească a continuat să rămână de-a lungul secolelor, dependentă – cum este și firesc – de cultura căreia îi aparține, care o identifică, o definește, o demarcă și o diferențiază de „ceilalți”. Pe de altă parte, însă, ea n-a putut rămâne imună la o serie de schimburi culturale pe care le-a primit din partea „celorlalți”, cu care a conviețuit timp de secole.

Așadar, conviețuirea și interferența mai multor neamuri și culturi pe pământul Voivodinei nu puteau lăsa fără urmări un fenomen identitar cum este costumul popular și să nu ridice o serie de probleme care țin de domeniul interculturalității și al relațiilor interetnice.

Comunitatea românească trebuie analizată, așadar, într-un context social-istoric mai larg, care depășește granițele provinciei Banatului de Sud, cunoscând faptul că elementele de cultură specifice unui grup etnic sunt, de fapt, rezultatul istoriei sale și al modului său de viață.

După o lungă perioadă de stăpânire turcească, colonizările sistematice din cursul secolului al XVIII-lea întreprinse de Imperiul Habsburgic, după luarea în stăpânire a întregului Banat, au schimbat profund înfățișarea etnică a provinciei, străvechea populație românească autohtonă primind o infuzie de românitățe, dar stabilind și contacte culturale cu populații de alte etnii, colonizate în vecinătatea satelor românești sau chiar în vatra acestor localități.

Așadar, încercând să identificăm istoria costumului românesc din Voivodina, am constatat că avem de-a face cu mai multe straturi care s-au suprapus în timp, ale căror urme le putem depista în componența ansamblurilor vestimentare românești; un prim strat este cel al dominației turcești din secolul al XVII-lea, urmat de cel al

stăpânirii habsburgice din cursul veacului al XVIII-lea, culminând cu o metamorfoză în secolul al XIX-lea datorată introducerii elementelor vestimentare urbane, de dată mai recentă.

Preocuparea românilor de a-și afirma identitatea arată că, de-a lungul timpului, s-a produs o selecție, un șir de preluări de origine alogenă, ce au fost adaptate la condițiile mediului înconjurător și la necesitățile vieții, care ajung să fie asumate în timp de către cele două comunități românești ca fiindu-le proprii.

Din punct de vedere al percepției subiective al grupului etnic românesc, acest costum este revendicat ca fiind de „reprezentare românească”. Avem de-a face cu un costum compozit, care reflectă epoci și influențe diferite, dar care păstrează în structura sa morfologică și decorativă piese originare, autentice, celelalte componente fiind înlocuite, ca formă și materiale, cu alte elemente vestimentare. Costumul se recompune, așadar, în funcție de epoci și influențele lor, păstrând însă urme ale costumului originar, arhaic.

Încercăm să reconstituim elementele autentice ale costumului popular românesc din Voivodina, pornind, pe de o parte, de la prototipurile specifice zonelor de proveniență: Crișana și Banatul românesc, iar, pe de altă parte, de la piesele găsite astăzi în cercetările de teren, la care se adaugă memoria colectivă. Totodată, intenționăm să explicăm metamorfozele suferite în timp în vederea elaborării unei schițe care privește istoria costumului românesc din Voivodina în răstimp de 300 de ani.

La o primă evaluare a materialului de teren, ne-a frapat terminologia pieselor de port, dominată de mulți termeni de origine germană, explicabilă, de altfel, prin conviețuirea populației românești cu acest grup etnic. Trebuie să nu omitem faptul că, timp de jumătate de secol, populația de origine germană a reprezentat în provincia Voivodina, a doua grupă etnică în ceea ce privește numărul. Plecarea a 400.000 de etnici germani după cel de-al doilea război mondial a schimbat în mod radical situația minorităților, românii trecând pe locul trei. Femeile aparținând minorității germane (șvăbești), numite de localnici *nemțoane*, erau cu mult mai înstărite decât româncele, bărbații lor fiind în majoritate meșteșugari iscusiți: croitori, fierari, zidari, morari, dogari, butnari și negustori care realizau venituri mari ce le permiteau să cumpere pământ lucrat în dijmă de români. Aceasta situație materială privilegiată le-a permis *nemțoanelor* să dicteze moda în vestimentație, cu linie occidentală, venită de la Viena, făcându-le pe românce să aspire la

statutul lor social-economic superior și să încerce să preia elemente de costum. Așa se explică renunțarea treptată la materiile prime tradiționale prelucrate în cadrul gospodăriei țărănești și utilizarea unor materiale industriale, de import, în vederea confecționării pieselor componente ale ansamblului vestimentar: pânzeturi fine de bumbac, catifea de mai multe calități (*somot, pliș, gadifă*), stofă, mătase, satin, cașmir, cât și a unor accesorii decorative cum ar fi galoanele de fir auriu și argintiu aplicate pe învelitorile de cap, pe „rochii” (fuste), pe *cătrânțe* (catrințe), pe veste; se adaugă și preluarea unor procedee și tehnici de ornamentare, dintre care menționăm așa-numita *șlingăraie* (germ. *schlängeln*), un gen de broderie spartă pe fire trase, tehnică întâlnită, de altfel, și în Banatul românesc.

Faptul că multe din piesele componente ale ansamblului vestimentar au o croială de factură orășenească, ne face să credem că elementele de port originare, țesute în casă, au fost înlocuite treptat de cele cu croi urban. În costumul femeiesc, puține piese, cum ar fi *spăcelul* (cămașa), poalele de pânză, elemente de găteală a capului, au rămas să fie confecționate din materiale tradiționale. De asemenea, cioarecii de șubă (pănură), specifici portului bărbătesc, precum și hainele groase de dimie sunt din materii prime prelucrate în cadrul gospodăriei.

Asistăm astfel, pe parcursul timpului, la un transfer de bunuri culturale, percepute de români ca aparținând unei culturi superioare, mai evolute.

Sarcina cercetătorului etnograf de a identifica elementele de întrepătrundere și difuziune față de cele autohtone, autentice, este anevoioasă și dificilă. Așadar, ne punem întrebarea: Ce aparține fondului cultural românesc propriu? Care au fost elementele împrumutate, de la cine și când au pătruns în vestimentația locală? Aceste elemente au fost preluate aidoma sau au fost adaptate și prelucrate conform necesităților purtătorilor lor? Sunt întrebări firești la care, în etapa actuală a cercetărilor întreprinse în localitățile Toracu Mic și Toracu Mare, nu putem răspunde decât parțial, urmând ca în viitor să găsim explicații complete, argumentate științific.

În continuare, ne propunem să prezentăm doar materialul primar cules pe teren și să nu-l interpretăm complet, această operație urmând a fi întreprinsă atunci când aceste cercetări preliminare vor fi finalizate.

În acest sens, începem prin a descrie elementele constitutive ale ansamblului vestimentar femeiesc din localitatea Toracu Mic.

În comunitatea rurală tradițională, găteala capului – cu elementele sale componente, pieptănătura și acoperitorile de cap – reprezenta, alături

de celelalte piese, un aspect care contribuia la creionarea trăsăturilor particulare, specific zonale. În Toracu Mic, fetele mari se pieptăneau cu cărare la mijloc și părul împletit în două *chici* (cozi), încrucișate la spate. Ele se împodobeau pe cap cu așa-numita *sârmă* sau *cipcă*, aceasta fiind o panglică din catifea ornamentată cu fir de aur sau brodată cu mătase policromă, cu care se realizau diverse modele. Fetele purtau capul descoperit. Pieptănătura se schimba în cadrul ritualului cunoscut pe tot arealul românesc sub numele de *învelitul miresei*, care avea loc a doua zi după nuntă, când neamurile ce fuseseră invitate la ospăț veneau la cină cu daruri cumpărate de la dugheană ca să i le ofere tinerei. Nașa, soacra sau *djiverița* schimba pieptănătura de față cu cea de nevestă și o „învelea”. Chicile împletite se roteau pe după un suport de formă rotundă, confecționat din *plec* (germ. *Das Blech* = tablă) denumit *conci*. Ele se coseau cu lână neagră de conci. Pe toată întinderea spațiului românesc, acest suport avea caracter de obligativitate pentru femeia măritată, ea trebuind să-l poarte din acel moment toată viața, în orice împrejurare, această normă fiind impusă de tradiție și respectată întocmai. Conciul avea un rol funcțional de a ține părul strâns, ieșind din uz după al doilea război mondial. Peste conci se așeza *ceapța*, un gen de bonetă confecționată din pânză albă de bumbac, strânsă cu ață la ceafă. Singurul element decorativ îl constituia panglica imprimată, industrială, uneori brodată policrom, aplicată pe marginea *cepței* care venea în dreptul frunții. Peste ceapsă, tânăra femeie era învelită cu *cârpa de cap*, ale cărei capete se legau sub bărbie. Cârpa era din lână, mătase, *pliș* sau postav; se decora pe margini cu un galon din fir de aur. Sub cârpa industrială, procurată din comerț, tânăra femeie continua să poarte în zile de sărbătoare ca și fata mare, *sârma* sau *cipca*. Conciul, *ceapța* și *cârpa de cap* au reprezentat simbolurile de consacrare care marcau intrarea tinerei în rândul femeilor măritate. În zilele de sărbătoare, tânăra nevestă își acoperea părul cu *cârpa de cap* legată la ceafă pe sub colțul care atârna liber pe spate, galoanele care decorau învelitoarea fiind întotdeauna în ton cu ornamentica de pe catrință.

Cămașa, cunoscută în terminologia locală sub numele de *spăcel*, purtată în Toracu Mic, se încadrează în tipologia cămășii *cu stanii* (piepții și spatele) și partea superioară a mânecilor unite și încrețite în jurul gâtului. *Spăcelul* se confecționa din două sortimente de pânză de bumbac: una creață, mai fină, denumită *pânză de sada* eventual, (germ. *Die Seide* = mătase), subțire ca mătasea și, alta mai groasă, numită *pânză de cinari*, învârgată cu dungi albe în țesătură, de mare efect decorativ, utilizate în tot Banatul. Pânza de cinari se obținea prin

introducerea în urzeală a două grosimi de fir de bumbac. Spăcelul, cu guler îngust ca o bentiță, cu gura în față, avea mânecile croite dintr-un lat și jumătate de pânză, lăsate libere la extremitatea inferioară în portul bătrânesc; la femeile tinere, erau strânse la încheietura mâinii în *pumnași* (manșete) sau cu *fodori* (volane). Tipul vechi de spăcel se ornamenta, în partea superioară a mânecilor, cu cusături realizate cu fir de aur, în punctul specific broderiei turcești, predominante fiind motivele geometrice și avimorfe. Piepții cămășii erau lipsiți de decor, fiind acoperiți cu salbă de galbeni, vestă sau *cârpă de umeri*.

După cusătura cu fir de aur a urmat decorul brodat cu fire colorate de arnici, amplasat pe guler, piepți și mâneci, iar mai târziu decorul predilect a fost *șlingăraia*, broderia spartă pe fire trase, de culoare albă. Când broderia era mărunță, femeile îi ziceau „de Toledo”, în zona învecinată, la Zrenjanin (fost Becicherecul Mare) trăind, după spusele subiecților intervievați, coloniști spanioli. Presupunem că așa-ziii spanioli, așezați în apropierea localităților Toracu Mic și Toracu Mare, erau, de fapt, negustori evrei care vindeau în dughenele lor dantele aduse din Spania. Cel mai vechi procedeu de ornamentare la cămăși a fost cusătura cu fir de aur care reprezintă marca de identificare a cămășii bănățene. Acest procedeu releva reminiscențe ale influenței orientale din secolul al XVII-lea, ca și *sârma* de pe frunte, iar tehnica de ornamentare cu broderia spartă, alb pe alb, denotă preluarea tehnicii de decorare a cămășii din mediul cultural șvăbesc, inclusiv urban, din următoarele secole.

Pentru zilele de sărbătoare, cămașa s-a confecționat mai târziu, la începutul secolului XX, și din mătase, având mânecile strânse în manșete; pentru portul cotidian se folosea pânza colorată, mai deschisă la tinere și mai închisă la bătrâne, mânecile fiind, în acest caz, libere la extremitatea inferioară.

Concomitent cu tipul de *spăcel* analizat de noi, s-a purtat și cămașa dreaptă, cu mânecile prinse la nivelul umărului, cu gura în față, lucrată din *pânză de cinari*, cusută în *musciu* (peste fire, oblic) sau în *cruciulițe*; exista simultan și decorul *șlinguit*. Toate aceste tehnici se întâlneau și la șvabii din Voivodina. Spăcelul cu croi drept *șlinguit* avea forma unei bluze orășenești.

Sesizăm adoptarea unor materiale industriale în confecționarea cămășii purtate în zile de sărbătoare, precum și modificări în ceea ce privește croiul și ornamentica spăcelului cu croi drept, pe măsură ce influența conviețuirii cu populația șvăbească își punea din ce în ce mai mult amprenta.

Inițial, poalele s-au confecționat din pânză albă de bumbac în amestec cu pânză de fuior, iar, de la începutul secolului XX, și din materiale industriale cum ar fi *grenadina*, o pânză extrem de fină și subțire. Se croiau din patru lați, separate de spăcel, fiind ornamentate în treimea inferioară cu cusături în diverse puncte, frecvente fiind în *cruci* și în *musciu*. În talie erau prevăzute cu un tiv prin care se introducea *brăcinarul* (șnur) ce le strângea și le fixa pe corp.

La Toracu Mic, în zile de lucru s-a purtat un rând de poale. În ținuta de sărbătoare, peste poale, femeile îmbrăcau una sau două *rochii* (fuste) din pânză albă, strânse în talie pe un cordon de pânză; poalele erau decorate cu cusături, *șlingăraie* sau cu dantele cumpărate. Aceste fuste erau „întărite” (apretate) ca să stea cât mai înfoiate.

În ceea ce privește acoperitorile poalelor, portul din Toracu Mic se încadrează în tipologia costumului cu fustă, piesă de influență orășenească, generalizată în portul popular de pe întreg arealul românesc, asociată în față cu o *cătrânță*. Pentru zilele de sărbătoare, fusta se confecționa din diverse materiale cumpărate: somot, plis, gadifă, mătase, cașmir, stofă, fiind decorată spre marginea inferioară cu fir de aur sau cu dantelă.

Pe vechile drumuri comerciale, Trieste – Belgrad – Budapesta – Viena se aduceau aceste materiale textile care se cumpărau de populația românească din Voivodina, în dorința lor firească de emancipare, odată cu ridicarea standardului de viață în general.

Cu toate acestea, materialele tradiționale, lâna sau pânza, în funcție de anotimp, continuau să fie utilizate în confecționarea fustelor purtate în zilele de lucru. Ele erau strânse în talie într-un „guler”, încheiat cu nasturi. Croite amplu din cinci lați, fustele erau largi, încrețite ori în cute late sau în pliseuri înguste de 2 cm fiecare.

Din discuțiile purtate cu bătrânele din sat, a reieșit faptul că au preluat portul cu rochia închisă la culoare de la *nemțoane*. Nu numai că aceste haine erau mai funcționale decât portul românesc, compus din piese de culoare albă, dar adoptarea lor constituia și un semn de bunăstare economică.

Peste rochie, s-a purtat în față *cătrânța*, care, inițial, se țesea în două ite din lână, ca apoi, începând cu sfârșitul secolului XIX, să se confecționeze numai din materiale cumpărate, identice cu cele din care se lucra rochia pentru zilele de sărbătoare. Catrința veche din lână era lată și venea în cute. În portul de sărbătoare ea se ornamenta, în treimea inferioară, cu cinci rânduri de galoane aurii. Bătrânele au continuat să

mai poarte *cătrânțarul* din lână, mai lat, simplu sau decorat pe poale cu o panglică de catifea.

Din același material cu rochia și catrința se confecționa și vesta, cunoscută în termeni locali sub numele de *prusliuc* (germ. *Das Brust* = piept), foarte scurtă, până sub sâni, decoltată în față, încheiată cu trei copci și decorată pe margini cu un galon auriu numit *cipcă*. Materialul din care se confecționa această vestă se cumpăra de la Zrenjanin sau Timișoara, de la negustorii greci și evrei, dar piesa se croia în casă de către femei. Culorile *prusliucului* (albastru, verde, galben, vișiniu) erau întotdeauna în ton cu rochia și catrința și depindeau de vârsta purtătoarei. Aflăm de la Mariana Lele, originară din Toracu Mic, că „portul cu *prusliuc* l-au luat de la *nemțoane*, nu-i autentic și așa cum era anotimpul vieții, tot așa și culoarea lui”.

În zile de lucru, dar și în vestimentația îmbrăcată la sărbători, s-a purtat *cârpa de umeri*, din lână sau postav, decorată cu *pene* (flori) realizate cu fir de drot și ciucuri pe margini. Trebuie să menționăm că o asemenea cârpă pe umeri o purtau și femeile din Bihor, zona Beiușului, cu capetele încrucișate pe piept și legate la spate, întocmai cum o purtau și femeile din Toracu Mic. Această piesă se întâlnește pe arii culturale mai largi și la alte grupuri etnice trăitoare în lumea habsburgică.

Podoabele care împodobeau piepții spăcelului în zilele de sărbătoare, la jocul mare care se organiza în fiecare duminică în centrul satului sau la nunți, erau galbenii mari și galbenii mici, cu chipul împăratului Franz Josef, purtați la gât de către fete și femei. Cei mici veneau deasupra și cei mari dedesupt, fiind prinși pe un șnur sau pe lanț metalic. O femeie bogată avea între 5-7 galbeni mari și până la 5-8 galbeni mici. Fiecare galben mare era îmbrăcat într-o țesătură metalică, numindu-se *galben în toartă*. Această podoabă costisitoare se purta până în jurul vârstei de 30-35 ani. Se cumpăra de către părinții fetei care i-o dădeau ca zestre. Neamurile și soacra îi mai ofereau și ele în dar câte un galben la ospățul de la nuntă.

În zilele de sărbătoare, femeile se încălțau cu *papuci*, pantofi din piele. În perioada interbelică, au pătruns în portul din Toracu Mic *naticășii*, un gen de târlci împlețiți din lână și tâlpuiți.

Femeile au purtat în anotimpul rece mai multe categorii de haine, confecționate din stofă, satin ori catifea, materiale cumpărate, dar croite de *șnaiderii* și *șnaiderițele* (croitorii și croitoresele) din sat. Dintre hainele groase, cea mai scumpă și mai elegantă prin amploarea croiului a fost *mincia*, lucrată din blană de oaie, cu fața îmbrăcată în catifea, decorată în

aceiași mod cu haina cu același nume purtată în Banatul românesc din zonele de câmpie. Arabescurile care ornamentau *mincia*, realizate prin aplicațiile de *șinioare* din fir metalic auriu și argintiu, dispuse sub formă de motive florale stilizate, amplasate pe piepți și la poale, ne amintesc de piesele orientale. La gât, pe marginea deschizăturii din față și la extremitatea inferioară a mânecilor, *mincia* se garnisea cu blană de vidră sau de vulpe, fapt pentru care numai femeile înstărite și-o puteau permite. *Mincia* se îmbrăca la biserică și în zilele de sărbătoare, fiind o haină de gală, de reprezentare a statutului social-economic.

O altă haină lungă confecționată din satin era *giuba* matlasată, cu guler înalt, cu mâneci lungi, decorată pe piept și la extremitatea inferioară a mânecilor cu *somot*.

Femeile au mai purtat în anotimpul rece *căputul*, o haină scurtă cu guler de blană, confecționată din stofă neagră, cu croi drept, strânsă pe corp, încheiată cu nasturi, cu mâneci și tivită pe margini cu *somot*.

Despre costumul bărbătesc din Toracu Mic am cules puține informații, fapt pentru care vom prezenta succint doar piesele componente: căciula și pălăria; cămașa lungă până la genunchi, lucrată din pânză de fuior iarna, din pânză de bumbac vara, anume *pânza de sada* sau *de cinari*, putând fi cu *perți* (dungii albe în țesătură); izmene largi în anotimpul călduros și cioareci din *șubă* (pănură) albă, dată la „văiagă” și haină din același material. Peste cămașa încinsă cu *praștie* (chimir), bărbații purtau o vestă, numită în termeni locali *becheș*, confecționată din satin sau împletită din lână, încheiată cu nasturi. În zilele de lucru, bărbații vârstnici au purtat în față, peste pantaloni, o *cătrânță omenească*, din pânză de bumbac de culoare vânăta de obicei, dreaptă, având ca singur ornament două tighele trase pe marginea inferioară, piesa fiind legată în talie cu brăcinar din fuior, lână sau șnur. Hainele groase specifice bărbaților au fost: *căputul* lucrat din pănură și *iangerul de Criș*, haine scurte cu croi orășenesc, cusute de croitorii români din sat; *duruțul*, o haină lungă până la genunchi, confecționată din pănură albă. Pe dedesubtul acestor haine se îmbrăca *burdușul*, pieptarul înfundat, încheiat pe umăr, lucrat de jocarii din sat.

Trebuie să remarcăm faptul că și hainele groase caracteristice portului bărbătesc, cu excepția *iangărului*, a cărui terminologie arată o influență germană (germ. *Die Jacke* = haină), dar numit sugestiv „de Criș”, sunt aceleași cu piesele purtate în Banatul românesc, cunoscute sub aceleași denumiri.

Ca piese de încălțăminte pentru bărbați, menționăm opincile, cizmele și *naticășii*. Și în localitatea învecinată, Toracu Mare, românii au

trăit împreună cu șvabii, numiți de bătrâni *șvobi*, căci politica imperială cerea ca populația provinciei să nu fie omogenă, ci amestecată. Românii, a căror ocupație de bază a fost agricultura, lucrau în dijmă la nemți, primind a șasea parte din recoltă. Din informațiile de teren reiese faptul că relațiile de conviețuire cu șvabii au fost bune, românii regretând plecarea lor în Germania după cel de al doilea război mondial.

Pământul din Toracu Mare fiind mai roditor, locuitorii acestui sat se considerau mai bogați decât cei din Toracu Mic. Găteala capului a fost, într-adevăr, diferită la românele din Toracu Mare, având multe similitudini cu cea din Banatul românesc, fapt ce confirmă spusele locuitorilor cu privire la originea lor. Fetele periau părul într-o *chică* (coadă), care se întorcea dedesupt, prinzându-se cu o *maslă* (panglică). Cu ocazia marilor sărbători de peste an, Crăciun, Paște, Rusalii, fetele intrau pentru prima oară în joc, un neam, frate sau văr inițindu-le de obicei. Băiatul făcea trei pași înainte, fata venea spre el și jucau. La următoarele jocuri din acea zi, băieții care doreau s-o joace pe fată, trebuiau să-i ceară voie celui ce o introdusese pentru prima oară în joc.

În cadrul ceremonialului nunții, pieptănătura se schimba prin modalitățile în care se aranja părul pe frunte și în părți, sub formă de zuluși, la ceafă împletindu-se o *chică* lăsată pe spate sau întoarsă dedesubt. Învelirea miresei ca nevastă se făcea în cadrul unui ritual care cerea ca părul strâns în *moț* (două *chici* încrucișate la spate) să fie acoperit cu o cârpă de formă triunghiulară, numită *cârpă pe din gios*, iar peste aceasta, cu o cârpă mare de *plis* legată sub bărbie. Subiecții intervievați ne-au relatat că, mai demult, piesa care servea la învelitul miresei era cunoscută sub numele de *tulbent*. Ce era de fapt *tulbentul*? Era conciul care a constituit marca de identitate a costumului din zona de câmpie a Banatului românesc, cu același croi și decor ca și cel din Toracu Mare. *Tulbentul* cusut cu fir de aur se lega peste frunte cu o *sârmă*, o panglică cu fir de aur sau de argint care, prin monedele cusute pe ea, avea un efect decorativ deosebit. Pe părțile laterale, într-o parte și alta a capului, se prindeau două panglici negre, numite *plecenici*, ornamentate, de asemenea, cu bani de aur. După nuntă, tânăra femeie mai purta *tulbentul* în zile de mari sărbători, până la nașterea primului copil, când renunța la această piesă, învelindu-se cu cârpă roșie, împodobită cu *cipcă*, o panglică cusută cu flori sau cu fir de aur pe partea ce venea în dreptul frunții.

Spăcelul se confecționa și aici din cunoscuta *pânză de cinari* frecventă în tot Banatul. Au circulat, ca și la Toracu Mic, cele două

tipuri principale de cămașă: cea cu stanii și mânecile unite și încrețite în jurul gâtului și cea dreaptă, cu mânecile racordate la umăr. Spăcelul încrețit la gât avea gulerul mic, îngust, mânecile largi, croite dintr-un lat și jumătate de pânză, terminate cu fodori. Tipul vechi de spăcel era cusut cu fir de aur în punctul specific broderiei orientale. Pentru zile de sărbătoare, cămașa se confecționa din mătase grea (atlas). Spăcelul cu croi drept era *șlinguit*.

Poalele lungi până la pământ se confecționau din aceeași pânză de cinari sau dintr-un material fin, *grenadina*, fiind ornamentate cu cusături în treimea inferioară care urcau și pe părțile laterale, pentru a fi vizibile când îmbrăcau catrințele.

Peste spăcel s-a purtat și aici vesta, denumită la fel *prusliuc*, ca și în Toracu Mic.

În portul vechi, femeile au purtat peste poale o pereche de catrințe țesute din lână. Piesa din față, mai scurtă decât poalele, era decorată cu vârgi dispuse în rânduri verticale; cea din spate se ornamenta cu un rând de cusături, realizate cu mătase policromă, amplasat pe marginea inferioară care urca uneori pe părțile laterale.

La Rusalii și la alte sărbători, precum și la jocul mare, femeile se îmbrăcau cu „costum”, compus din cele două cărpe: „cârpa pe din gios” și cârpa mare de plis, din spăcel, poale și catrințe perechi țesute din lână. Cu timpul, femeile tinere au început să-și confecționeze catrințele din atlas sau catifea, cea din spate fiind mai îngustă decât cea din față. Ele se ornamentau cu fir creț de aur sau cu mătase.

Pentru zilele de lucru, catrința din față se confecționa din pânză cumpărată, simplă, și peste ea se purta un *cătrințariu* din cânepă, iar iarna din lână, pentru a proteja celelalte piese de port. În trecut, s-au purtat și opregele cu ciucuri, unul în față, altul în spate, cel din față fiind înlocuit apoi de catrință. Opregul se compunea din *petec*, partea superioară țesută, și din ciucurii lungi care se prindeau de *petec*.

Tipul de costum alcătuit din două oprege sau opreg în spate și catrință în față, cât și cel cu catrințe pereche, constituie, de asemenea, mărci de identitate ale costumului românesc din întreaga provincie a Banatului.

În ceea ce privește acoperitorile poalelor cămășii femeiești, existau deosebiri pregnante între cele două sate românești învecinate. Dacă în Toracu Mic s-a purtat costumul în alcătuirea căruia intră fusta asociată cu o catrință în față, în Toracu Mare s-au purtat aceleași tipuri de costum specifice și Banatului românesc, fapt care întărește și mai mult spusele locuitorilor cu privire la zona lor de proveniență. În Toracu Mare,

fetele purtau catrința numai în față, obicei răspândit în multe zone ale României: Țara Oltului, Vâlcea, Sălaj, dar și în Banatul românesc. Așadar, și aici, ca pe tot arealul românesc, fiecare categorie de vârstă avea stabilite de tradiție atribute vestimentare distincte, un cod de simboluri care le asigura identificarea. Piesele de port se îmbrăcau într-un anume fel, conform unor norme culturale proprii, care precizau modul și circumstanțele utilizării. Catrința fetelor mari se confecționa din *somot* și se ornamenta pe toată suprafața cu fir de aur, iar pe margini cu dantelă.

În ceea ce privește categoriile de piese care s-au purtat în anotimpul rece, constatăm că ele au fost aceleași cu cele îmbrăcate în Toracu Mic: *mincia*, *căputul* larg cu clini laterali, cu guler de vidră sau de vulpe, care putea fi și îmblănit și cu fața de postav.

La Toracu Mare, piesele componente ale portului bărbătesc au fost: pălăria și *clăbățul* (căciula); cămașa din pânză de sada sau de cinari cu „perți” în țesătură, cusută cu motive florale, pentru zile de sărbătoare, și simplă, pentru ținuta cotidiană, încinsă cu *brasilă* (brâu); izmene largi croite din patru lați și chiar mai mulți, lărgimea mare a acestora considerându-se un indiciu al statutului social-economic al purtătorului; cioareci de pănură, iarna. Pe deasupra cămășii, bărbații purtau *chintuș*, o vestă din dimie ornamentată cu șinoare și găitane bogate, amplasate pe piept și spate, ea fiind întâlnită cu aceeași denumire și în Banatul românesc; purtau, de asemenea, *burduș*, pieptar vopsit în cafeniu și ornamentat cu cusături ca și cel din Banatul românesc; apoi, *laibărul* din pănură ori din postav industrial, cu fondul negru, cafeniu ori bleumarin, care era încheiat cu nasturi și lung până sub genunchi; cojocul lung din piele albă, bogat decorat; *duruțul* din pănură albă, lung trei sferturi; *căputul* cu fața din postav și îmblănit, care avea guler de blană de *astragan* (astrahan) fumuriu, atunci când nu era căptușit cu blană de oaie.

Din analiza costumului specific locuitorilor din Toracu Mic și Toracu Mare putem concluziona, în această fază preliminară, că informațiile furnizate de subiecții din teren, imaginile foto de epocă și piesele de port păstrate încă la familiile de români sau la Muzeul Satului din Toracu Mic, arată diferențe distincte între cele două localități.

Costumul din Toracu Mic, sub influența îndelungată a portului șvăbesc, a preluat o serie de elemente, păstrând în același timp și unele piese ale costumului originar, arhaic, cum ar fi spăcelul și catrința de lână. Costumul din Toracu Mare arată originea locuitorilor din Banatul românesc, ei reușind să-și păstreze, până târziu, și în noile condiții de viață, elementele de simbol identitar.

În decursul timpului, asistăm la generalizarea pieselor de factură orășenească, cu alt croi și cu alte materiale industriale, care înlocuiesc pe cele tradiționale. Astfel, în perioada interbelică, linia costumului din Toracu Mic se schimbă, fustele încep să se scurteze, să fie mai puțin înfoiate și să se asocieze cu catrințe în față din materiale cumpărate. Pe de altă parte, mânecile cămășilor devin mai strâmte iar *șlingăraia* predomină în ornamentica spăcelului. Constatăm același fenomen și la Toracu Mare, cu observația că oamenii de aici au reușit să impună costumul lor ca reper identitar pentru comunitatea românească, influențându-i sensibil și pe cei din Toracu Mic. „Costumul” românilor din Toracu Mare devine un costum reprezentativ de scenă, de ceremonial, pentru satul românesc învecinat. O altă concluzie care se desprinde din analiza materialului primar este păstrarea unui fond comun la nivelul hainelor groase, atât în ceea ce privește terminologia, cât și croiul și modul de decorare.

Cercetările întreprinse sunt considerate de autori ca punct de plecare pentru viitoarele investigații de teren, apreciind că arealul etnografic supus analizei noastre oferă un material surprinzător de bogat pentru a schița o istorie a costumului românesc, atât de necesară în etapa actuală.

Ideea de straturi culturale care pot fi identificate în analiza costumului românesc din Voivodina trebuie să reprezinte o linie metodologică extrem de fecundă pentru a susține argumentat evoluția și metamorfozele vestimentației țărănești în general.

Résumé

Le travail intitulé *Recherches préliminaires concernant le costume traditionnel des Roumains de Torac – Voivodina (Serbie)* est le résultat des recherches de terrain effectuées en 2004 dans les villages Toracu Mic et Toracu Mare, afin d'évaluer la mesure dans laquelle les Roumains des deux villages voisins ont préservé les symboles traditionnels caractéristiques, les marques identitaires, les modèles du comportement culturel, dans les conditions de l'industrialisation, de l'urbanisation et du progrès technologique. Le phénomène identitaire est analysé au niveau des mutations d'ordre historique, comportemental, du costume et de la terminologie. L'étude veut être un point de départ pour les activités de terrain suivantes et un exemple d'investigation méthodologique pour l'analyse argumentée de l'évolution et des métamorphoses du costume paysan en général.

ILUSTRĂȚII

1. Costum românesc, alcătuit din *tulbent* pe cap, *spăcel* cusut cu fir de aur în punct, specific broderiei orientale, poale și catrință;
Toracu Mare, 2004

2. Costum românesc compus din cârpă de cap, cămașă, fustă și catrință din perioada interbelică;
Toracu Mic, 2004

3. Tineri în port tradițional bănățean, cu *chintuș* și piețtar;
Toracu Mare, 2004

4. Tânăr îmbrăcat cu *mincie* (cojoc), piesă comună întregului Banat;
Toracu Mic, 2004

5. Instrumentiști din
Toracu Mare, 2004

6. Grup de interpreți în costume tradiționale românești;
Toracu Mic, 2004